

Lojz Tršan

Izvajanje Dolomitske izjave v Ljubljani

Na seji izvršnega odbora OF 28. februarja 1943 je bila sprejeta Izjava treh ustanovnih skupin OF, Komunistične partije Slovenije (KPS), Krščanskih socialistov in Sokolov o krepitvi politične in organizacijske enotnosti OF. Izjava je bila sprejeta in podpisana v Polhograjskih Dolomitih in je zato danes poznana pod imenom Dolomitska izjava. V literaturi so popisana različna dejstva, ki so privedla do podpisa začevši z dogodki na Dolenjskem in v Beli krajini, kjer naj bi nekateri aktivisti iz krščansko-socialistične skupine težili h krepitvi svoje skupine v OF in se hkrati upirali razširitvi pristojnosti KPS, kar naj bi se odražalo tudi v okrožnici številka 6 krščansko-socialistične skupine. Omenjena okrožnica je bila izdana januarja 1943. V njej so poudarili, da ob ustanovitvi OF Krščanski socialisti niso zagovarjali koalicijskega načela, pač pa najtesnejše sodelovanje in povezovanje v enotno politično organizacijo s prizadevanjem po sintezi, po »zgraditvi enotne vodilne politične tvorbe«. Sami pa so se po tej okrožnici odločili, da se bodo organizirali »v samostojni skupini, ki se kot elitna organizacija z lastnim vodstvom omejuje le na pridobivanje in vzgajanje aktivistov«. Po osvoboditvi bi po njihovem mnenju OF morala postati enotna politična organizacija, »to je politična stranka s točno izdelanim narodnim, političnim, gospodarskim in družbenim programom«, v katero bi se vključili tudi komunisti in Sokoli, s čimer bi bila ukinjena samostojnost posameznih skupin, tudi KPS. Če pa bi »nastopila načelna nasprotja v pogledih slovenske narodne in družbene ter politične ureditve«, bi se krščanski socialisti morali odločiti za samostojno stranko.¹ Zgoraj omenjeni dejstvi sta bili morebiti res povod, s katerim je KPS utemeljevala podpise Izjave. Po vsej verjetnosti pa so bili pravi vzroki predvsem zunanje-politični položaj, pričakovani konec vojne in prevzem oblasti, kar je KPJ narekovalo poenotenje političnega delovanja na vsem jugoslovanskem prostoru in pri čemer na Slovenskem ne bi smelo biti izjeme. KPJ (in KPS) je uspelo, da je z ukinitvijo krščansko-socialistične skupine (ki se je KPS zdela najhujši tekmeč) in sokolske skupine kot samostojnih skupin prevzela vso politično in drugo iniciativo v svoje roke.²

¹ Arhiv Inštituta za novejšo zgodovino, dalje AINZ, f. 492, okrožnica krščansko-socialistične skupine v OF, št. 6.

² O tej problematiki glej več: Tone Ferenc: Ljudska oblast na Slovenskem 1941-1945, Država in državi, knjiga 1, knjižnica OF št. 8/1, Ljubljana 1985, str. 578-606. (dalje: Ferenc n. d.). Rudolf Hribernik: Dolomiti v NOB, knjižnica NOV in POS 31/1, Ljubljana, 1974, str. 16 in 17. Tone Fajfar: Pomen Dolomitske izjave, Delo, 21. april 1978. Edvard Kocbek: Odgovori, Naši razgledi, 9. maj 1975. Tone Fajfar: Namesto epiloga, Naši razgledi, 9. maj 1975. Makso Šnuderl: Pismo akademika Maksa Šnuderla književniku Edvardu Kocbeku in odgovor nanj, Naši razgledi, 20. junij 1975. Edvard Kocbek: Odgovor, Naši razgledi, 20. junij 1975. Jože Penca: Politični monopolizem, 45 let Dolomitske izjave, Ljubljanski dnevnik, 1. marec 1988. Stane Kovač: Dolomitska izjava, spomenik stalinizma, Ljubljanski dnevnik, 15. april 1989. Spomenka Hribar: Dolomitska izjava, Nova revija, 1989, št. 83/84, str. 499-519, št. 85/86, str. 757-780. Zoran Polič: Vloga sokolske organizacije v zgodovini slovenskega naroda, Ljubljana 1952, str. 3 in 4.

Do podpisa Izjave so tudi Sokoli izdali štiri okrožnice. V tretji so obravnavali odnose »do ostalih skupin (boj sektaštvu), konspiracijo« in sokolske oddaje na radiu Svobodna Jugoslavija. V četrti, v kateri je razvidna tudi notranja organiziranost sokolstva v OF, ko so skoraj na vseh mestih prevzeli delo »novi bratje in sestre«, so poudarili, da morajo načelniki njihovih društev, ki so bila obnovljena in ilegalna, nuditi vso pomoč sokolskim zastopnikom v rajonskih odborih OF. Ti so morali na sestankih sokolskih rajonskih zastopnikov iz cele Ljubljane poročati o vsem, ne samo o sokolskem delu v rajonu, tako da bi bili tudi sokolski zastopniki v okrožju neprestano na tekočem o delu v vseh rajonih. Vsak sokol je lahko po tej okrožnici sprejel le po eno funkcijo, toda to je moral izpolnjevati »po najboljših močeh«. ³

Pri raziskavi o organiziranosti OF v Ljubljani me niso toliko zanimali globalni vzroki za podpis Izjave, pač pa bolj odnosi med temeljnimi skupinami v mestu, seznanjanje mestnega vodstva KPS in OF s pogajanjem pred podpisom, stališča članov vodstev posameznih temeljnih skupin OF do tega in na koncu izvajanje Izjave v ljubljanski organizaciji OF.

Tudi v Ljubljani so nekatere nesporazume med člani različnih skupin v OF reševali z razgovori. V začetku leta 1943 jih je s strani KPS vodila članica partijskega in frontnega poverjenišтва Mira Tomšič. Druga članica partijskega poverjenišтва Lidija Šentjunc ji je, verjetno zaradi predhodne neobveščeniosti očitala, da je popuščala krščanskim socialistom pri njihovih zahtevah in sta se »na tem udarili«. ⁴ Mira Tomšič je o tem pisala Kidriču, kako tudi Stane Kovač, ki je bil od decembra 1942 v frontnem poverjeništvu, nekaterih stvari ni razumel, kako je bil Franček (Majcen, op. p.) v mestu kot »zli duh, ki ga nisi nikjer videl, le vohal« in kako je prvotno mislila, »da jih je treba upoštevati, kjer to gre, kjer so včasih bili zraven, da jih je treba terati na delo, zlasti pri bolj garaških poslih, da jim moramo dati občutek upoštevanja in tovariškega sodelovanja in skušati pritegovati nase čim tesnejše«. Nad njimi se je pritoževala, da imajo čas sedeti, se pogovarjati, pisariti članke in ugotavljati, kdo izmed partijcev se je v čem pregrešil. Nadalje je tudi ugotavljala, da se »pojavlja tendenca, da se na terenu lovijo za političnimi funkcijami, otepajo pa se takih, kjer je treba garati«. Vzrok za takšno stanje je videla tudi pri komunistih, ki so komaj čakali, da bi zaradi njihove neaktivnosti zasedli še njihova mesta, ker so menili, da mora biti prav vse, tudi konkretno zbiranje in prenašanje, v partijskih rokah. Tomšičeva je imela o krščanskih socialistih Tonetu Tomanu, Kovaču in Jožici Toman mnenje, da so »še kar v redu«, ni pa bila prepričana o iskrenosti Stanka Osterca, ki je bil pri Slovenski narodni pomoči (SNP) in Fedorja Koširja iz Narodne zaščite (NZ). Tomšičevi in partiji so krščanski socialisti očitali vdore v tehniko, slab odnos partijcev do krščanskih socialistov »na terenu«, vodilno vlogo partije povsod in slabost obveščevalne službe. Tomšičeva jim je odgovorila, da ne morejo soditi o vdorih v tehniko, ker ne vedo, kako nevaren in tvegan posel

³ Dokumenti ljudske revolucije Slovenije, dalje DLRS 5, dok. št. 60, pismo Zorana Poliča dr. Josipu Rusu, sredi januarja 1943.

INZ, f. 495, okrožnica sokolske skupine v OF, št. 4.

⁴ Arhiv Republike Slovenije, dalje AS, a. e. 1757, pismo Lidije Šentjunc CK KPS, 9. februarja 1943.

je to. O slabem odnosu partijcev do krščanskih socialistov pa, da ta izvira iz njihovega nedela, saj imajo partijci vtis, da morajo sami delati, oni pa prihajajo samo nadzorovat. Od poverjetnosti se je sestajal največkrat sekretariat, redkeje vseh 6 članov. Pa tudi sestava rajonskih odborov OF se je spremenila, saj niso bili več sestavljeni po določenem razmerju, to je iz predstavnikov vseh treh ustanovnih skupin, češ da »bi bilo nespametno pri tem vztrajati, ker oni (predstavniki krščanskih socialistov in sokolov op. avt.) le z največjo težavo naberejo po terenu še toliko aktivistov, da zamašijo tiste luknje, ki jim po porporcu gredo«.⁵

Krščanski socialisti so se pritoževali nad urejanjem Slovenskega poročevalca, posebej številke, ki je pisala o prvem zasedanju AVNOJ-a v Bihaču in v kateri je bila navedena trditev, da je samo KP ostala zvesta narodu in njegovi svobodi. Ni pa bila s tem v zvezi navedena nobena druga politična skupina, niti krščanski socialisti niti sokoli, ki so vsaj do takrat predstavljali enakopravne partnerje v OF. Poleg tega je bilo po aretaciji Jožeta Zemljaka, predstavnika krščanskih socialistov pri ljubljanski izdaji Slovenskega poročevalca, domenjeno, da ga bo nadomeščal Stane Kovač, kar pa se ni zgodilo. Poleg tega krščanski socialisti niso bili zadovoljni, ker so komunisti, ki so bili v uredništvu omenjenega glasila, brez njihove vednosti popravljali njihove članke.⁶ V Ljubljani so med prvimi zvedeli za pogajanja o izjavi. Edvard Kardelj je že 17. februarja 1943 poročal Zdenki Kidrič, da so se z vodstvom krščanskosocialistične skupine sporazumeli in da je imel celo vtis, da imajo iskreno željo iti s partijo do konca in da ne bodo dopustili, da se »njihovih pozicij polasti reakcija«. Posebej jo je opozoril na Frančka Majcna, ki je odšel iz Ljubljane v Polhograjske Dolomite in se vrnil nazaj v Ljubljano, čeprav so mu to odsvetovali, ker ni imel ustreznih dokumentov.⁷ Istega dne je Boris Kidrič pisal Miri Tomšič, da je do »pojavnov« v zvezi s krščanskimi socialisti, o katerih mu je pisala, prišlo tudi drugje in da se je v skupini okrepila tendenca, da bi se razvila v politično stranko.

Posebej ga je skrbelo, da je pričelo skupinsko vodstvo snovati »lastno organizacijo lastnih aktivistov z lastno disciplino itd. – torej najnevarnejšo organizacijo z 'elitnim' karakterjem« – in ob tem zapisal, da je ta »pojav treba razmotrivati skozi prizmo bližajočega se konca«. Kidrič res ni niti posumil, da bi imeli krščanski socialisti kakšne zveze z Londonom, s tamkajšnjimi člani jugoslovanske vlade v begunstvu, vendar bi bili lahko, po njegovem mnenju, skupina, preko katere bi začela »reakcija iskati svoje pozicije znotraj samega osvobodilnega gibanja«. Krščanskim socialistom je razen prej omenjenih »pojavnov« očital tudi njihovo zatrjevanje, da partija ne zna voditi pravilne politike do kmeta, da se je OF preveč naslanjala na proletariat itd. in s tem naj bi pri kmetstvu iskali »lastno razredno bazo za lastno politično stranko«.⁸ Istega dne, to je

⁵ AS, a. e. 1712, pismo Mire Tomšič CK KPJ, 11. februarja 1943.

⁶ AS, a. e. 1755, pismo Lidije Šentjunc CK KPS, 6. februarja 1943.

AS, a. e. 2393, pismo neznanega avtorja iz Ljubljane Borisu Kidriču in Edvardu Kardelju. DLRS 5, dok. št. 143, pismo Mire Tomšič Borisu Kidriču, 11. februarja 1943.

⁷ Edvard Kardelj: Zbrana dela, pismo Zdenki Kidrič, 17. februarja 1943, dok. št. 99, 2 del.

⁸ DLRS 5, dok. št. 163, pismo Borisa Kidriča Miri Tomšič, 17. februarja 1943.

17. februarja 1943, je tudi KPS naslovil pismo na vse tri člane partijskega poverjenišva za Ljubljano, v katerem, jih še nadalje pooblašča, naj nadaljujejo cenzuro vseh pisem, ki jih krščanski socialist Jože Brejc z Dolenjskega pošilja članom svoje skupine v Ljubljano, vsem drugim, razen partijcem, pa naj onemogočijo kakršenkoli vpogled v tehniko. Naročili so jim tudi, naj zagotovijo vodstvo partije prav povsod, tudi pri SNP; prekinejo naj tudi prakso, ko so skupine imenovala v posamezne organizacije svoje »predstavnik«, ki so bili res samo predstavniki, ne pa aktivisti. Partija je dobila tudi popoln kadrovski monopol, ki se je odražal v navodilu: »Skratka, kadar vam kakšnega nekam postavijo, se morate vi s tem strinjati, drugače ga ne sprejmite. Ne dopustite pa seveda, da bi upravljali partijo pod isto odgovornost. Pri tem pa pazite, da ne boste zlezli v sektaške odnose do njih«. Kardelj je napisal, ne pa tudi odposlal pismo za vodilna krščanska socialistična, Tomana in Kovača, kjer ju spominja na razgovore, ki so jih imeli v času, ko je bil v Ljubljani in na takratno skupno mnenje, da lahko skupina nadaljuje pot le v tesni povezanosti s KPS. V primeru pa, da bi se politično organizacijsko osamosvojili v stranko, bi ta, po Kardeljevem mnenju, »hitro zdrknila na reakcionarne klerikalne pozicije«. Posebej pa je poudaril delavsko jedro v krščansko-socialistični skupini: »Ta stvar mora biti še zlasti jasna vam, delavcem, ki veste, da je delavski razred samo eden in enoten po svojih socialnih in ekonomskih interesih in nalogah in zato ne more biti razcepljen na stranke, razen kadar je pod vplivom kapitalistične reakcije.«⁹ 22. februarja je Mira Tomšič verjetno v imenu ljubljanskega poverjenišva centralnega komiteja KPS odpisala Kidriču in Kardelju, – kako se bosta s Tomanom in Kovačem pogovorili Šentjurčeva in ona osebno, – kako sta onadva o dogovoru med partijo in krščanskimi socialisti že dobila kratko vest – in kako da je Tomanu nekako nerodno oziroma kako mu ni prav, »da je zunaj tako daleč prišlo« – ter kako bo partijsko vodstvo v mestu poskrbelo, da bodo začeli krščanski socialisti »svoje 'linijsko delo' svojim aktivistom razlagati kot manj važno, prvenstveno poudarjati uspehe OF kot celote in da jim tudi oni začno razlagati, zakaj mora biti KPS vodilna«. Mira Tomšič je to utemeljila s tem, da hočejo krščanski socialisti in Sokoli »včasih reči, čim bolj močne bodo osnovne tri skupine, močnejša bo OF« in s tem utemeljujejo svoje separatne cilje. In s tem se njihovi aktivisti na terenu zgublajo, češ, jaz grem ta teden samo na eden do dva kvartna sestanka, ker imam ogromno linijskega dela. Drugo pa utemeljujem s konkretnimi primeri, ko so krščanski socialisti na kvartnih pa tudi rajonskih sestankih hoteli omalovaževati partijo in jo stavljati najmanj v eno vrsto z njihovo skupino, celo tako, češ, po vojski tudi partije ne bo itd.«^{9a}

Toman, Kovač in Tomanova so poslali vodilnim krščanskim socialistom dr. Marianu Breclju, Edvardu Kocbeku in Tonetu Fajfarju, pismo, v katerem so nasprotovali ukinitvi njihove skupine. Omenjali so premajhno garancijo svobode združevanja in izražanja v nazorskem smislu in izrazili vtis, da »se KP nekako boji resnega revolucionarnega tekmeca, ker smo, če pogledamo celotno naše delo za OF, res veliko doprines-

⁹ Edvard Kardelj: Zbrana dela, tipkopis, pismo Lidiji Šentjurc, 23. februarja 1943, dok. št. 110, 2. del. AS, a. e. 2400, pismo Edvarda Kardelja Stanetu Kovaču in Tonetu Tomanu, 18. februarja 1943.

^{9a} AS, a. e. 1714, pismo Mire Tomšič SK KPS, 22. februarja 1943.

li, in to bolj iz idealizma in notranje prepričanosti kot pa iz kake disciplinske vezanosti. Upoštevati moramo dejstva, da smo KS (krščanski socialisti, op. p.) vse doprinašali in gradili za OF, medtem ko je KP gradila za svojo lastno politično stranko.¹⁰ Vodstvo KPS v mestu je nameravalo razložiti Izjavo »samo v okrožju (v okrožnem komiteju, op. avt.) ... sicer se bo začelo z ozirom na njihov razvoj (pri tem mislijo na člane KPS) kljub dopovedovanju sektašenje brez primere«.¹¹

Po aretaciji vodilnih krščanskih socialistov v mestu, Tomana, Kovača in Tomanove, je Izvršni odbor OF poslal v Ljubljano krščanskega socialista Frančka Majcna, ki je razlagal Izjavo pri krščanskih socialistih, ki v mestu ni naletela na odpor. Ljubljansko partijsko vodstvo je pred tem nameravalo vključiti v frontno poverjenišтво Fedorja Koširja, toda Kardelj je sporočil, da so poslali Majcna, kljub temu, da je predvideval, da bodo v Ljubljani razočarani. Poslali pa so ga zato, ker so bili prepričani, da bo on bolj kot kdorkoli od ljubljanskih krščanskosocialističnih aktivistov branil stališča Izjave. Za Koširja pa je predlagal, da bi ga vključili v okrožni odbor OF za Ljubljano.¹² Pri Majcnu se Karelj res ni zmotil. Tako Vladimir Krivic kot Šentjurčeva sta pisala, da so ga bili veseli takoj po prvem razgovoru, da je veliko doprinesel k izboljšanju v odnosih in da je »takorekoč rešil situacijo med KS«.

Stvar pa se je deloma zapletla tam, kjer Kardelj ni pričakoval, pri Sokolih; Zoran Polič se je namreč »postavil na stališče, da Izjava ne velja za Ljubljano, da je ne gre rigorozno tolmačiti. Nato, da njihovi ljudje, ki delajo s sredinskimi elementi, nimajo časa biti v OF«. Krivic je še poročal, da so se ostali vodilni Sokoli pasivizirali že preje in da je situacija z njimi izven Ljubljane drugačna, ker »zunaj absolutno nič nimajo in vedno, da ne bodo imeli«. Šentjurčeva je bila manj kategorična do Poliča kot Krivic, ki je celo zapisal, da sabotira Izjavo. Menila je, da obstaja le nevarnost, da bi se nekateri bivši funkcionarji sokola polastili vodilne vloge, predvsem v Mostah in Šiški in da bi se mednje vrinili še mihailovičevci.¹³ Tudi zato je Kardelj naročil Šentjurčevi, naj pride Polič čimprej iz mesta k njim in naj zatem reorganizirajo frontno poverjenišтво tako, da bo sestavljeno le iz treh članov in naj mu ne dajo prevelikih pravic. Partijsko poverjenišтво pa naj bi obšlo frontno tudi tako, da bi se v osnovnih vprašanih pismeno posvetovalo neposredno z izvršnim odborom OF, kateremu naj bi pismeno poročal tudi okrožni odbor OF in ne samo frontnemu poverjeništvu tako kot dotlej. Poverjenišтво izvršnega odbora OF naj bi postalo »samo splošno predstavništvo«.¹⁴

Za odnose med aktivisti skupin pred sprejetjem Izjave je Tomšičeva menila, da so bili dobri, vendar nenaravni, ker so bili aktivisti bolj vezani na vodstva skupin kot na skupno vodstvo OF in da so bili tudi sestanki rajonskih odborov zaradi tega večkrat le formalne narave. Nato navaja primere, ko so opazili več delovne povezanosti med ak-

¹⁰ Ferenc, n. d., str. 601.

¹¹ AS, a. e. 1714, pismo Mire Tomšič Borisu Kidriču in Edvardu Kardelju, 22. aprila 1943.

¹² DLRS 6, dok. št. 95, pismo Edvarda Kardelja Lidiji Šentjurc 22. aprila 1943.

¹³ AS, a. e. 1705, pismo Vladimirja Krivica, 29. aprila 1943.

DLRS 6, dok. št. 113, pismo Lidije Šentjurc CK KPS, 28. marca 1943.

¹⁴ Edvard Kardelj: Zbrana dela, tipkopis, pismo Lidiji Šentjurc, 22. april 1943, dok. št. 135, 2. del.

tivistoma iste skupine in različnih sektorjev, kakor med dvema aktivistoma istega sektorja in aktivisti različnih skupin in da je bila zato dejavnost brez vsake notranje povezave in brez vsakega enotnega efekta.¹⁵ Pri Sokolih je bila še v maju prisotna tendenca dejavnosti le po sokolski liniji in so ponekod tiste, ki so delali v OF odborih, celo pošiljali na sokolsko delo, čeprav jim je Tomšičeva »posvetila ogromno časa«.¹⁶ Zaradi takšne situacije je bil Polič v stalnih pisnih stikih predvsem z Dragom Pustiškom. Ta mu je poročal, da v Ljubljani največ časa posvečajo povezavi med načelniki društev in zastopniki sokolov v rajonskih odborih OF. V Mostah je to povezavo vodil Martin Perme, v Šiški pa Lavoslav Dolinšek, ki se je v ta namen sestal z ing. Stanetom Jesihom.¹⁷ Polič mu je sporočil, da je izvršnemu odboru OF odkrito poročal o delu in odnosih in da čakajo Tomšičevo, da bi se pomenili »o raznih ukrepih« v Ljubljani, da naj pazi in naj ne dopusti, da bi mihailovičevci »šarili« med Sokoli.¹⁸ V drugem pismu pa mu je napisal, da je govoril s Tomšičevo, ki je prišla na razgovore z izvršnim odborom OF na osvobojenem ozemlju in da naj se vključujejo v fronto ter ne zapustijo dela med sokoli, le frontnemu vodstvu naj dajo več pogleda v društveno delo, da bo prenehalo očitiranje, da delajo nekaj po svoje in da naj občasno povabijo člane okrožnega ali rajonskega vodstva na sestanke vaditeljskih zborov.¹⁹

Kljub vsemu partijsko vodstvo v Ljubljani s Sokoli še ni bilo zadovoljno, čeprav je potekal sestanek z njimi »v dobrem tonu«. Po mnenju Šentjurčeve bi morali partijci še več sodelovati z njimi, da bi začeli »gledati probleme z našimi očmi in ne naivno poštenjakarsko«, in da so vodilni Sokoli v Ljubljani Pustišek, Viktor Repič in Jelica Vazzaz popolnoma odvisni od Poliča. Njemu je konec junija pisala tudi Vazzazova, in sicer o težavah s statistiko. Največ so jih imeli v Mostah, kjer so se s partijo zedinili, da bodo najprej napravili statistiko, koliko sokolov je povezanih z OF, o nepovezanih oziroma o tistih, ki so povezani samo v društvu in o nasprotnikih OF. Ko pa je imel Pustišek sestanek z moščanskimi sokoli in Leopoldom Kresetom s KPS, je bil »skoro osamljen in celo naši so bili proti Salv. (Repičevemu op. p.) predlogu«. Na tem sestanku so se zbrali vodilni ljubljanski sokoli v OF in zagovarjali stališče o statistiki, ker se je »med našimi Sokoli pojavilo mnenje, da hočejo sok. popolnoma odpraviti in so odločno proti temu. Grogov (Kresetov op. p.) predlog: da se Sok. sploh ne bi več sestajali v nobeni obliki, event. kdaj glede sredine«. Vazzazova je predlagala, da bi okrožni sokolski odbor vključili v rajon Center, kjer bi bil eden izmed članov tudi član rajonskega odbora OF; tako bi zadostili predlogu Mire Tomšič, da »ne bi bilo nobenega odbora, ki ne bi bil v stiku s fronto s terenom in ne bi prišlo direktive od obeh strani« (to je od odborov OF in po sokolski liniji, op. avt.). Sokolsko pomoč, ki je delovala neodvisno, so nameravali vključiti v SNP, vendar je menila, da bo zatem višina

¹⁵ DLRS 7, dok. št. 74, pismo Mire Tomšič izvršnemu odboru OF, 21. maja 1943.

¹⁶ AS, a. e. 1771, pismo Lidije Šentjurc CK KPS, 23. maja 1943.

¹⁷ DLRS 7, dok. št. 100, pismo Draga Pustiška Zoranu Poliču, 28. maja 1943.

¹⁸ DLRS 7, dok. št. 99, pismo Zorana Poliča Dragu Pustišku, 28. maja 1943.

¹⁹ DLRS 7, dok. št. 123, pismo Zorana Poliča Dragu Pustišku, 5. junija 1943.

zbranih prispevkov padla, ker so mnogi dajali prispevke neposredno za znanca ali pa za OF in sokole. Glede vstopa posameznih Sokolov v partijo pa vodstvo ljubljanskih Sokolov ni imelo pripomb.²⁰

Viktor Repič, član poverjenišтва izvršnega odbora OF za Ljubljano in Zoran Polič, ki je bil že več kot mesec dni v partizanih, sta si tudi v juliju in avgustu stalno dopisovala in med drugim obravnavala tudi Izjavo in medsebojne odnose, predvsem s komunisti, pri čemer pa sta ugotovitve, ki naj bi bile zaupne, šifrirala. Repič je pri Sokolih, ki so bili vključeni v KPJ ali SKOJ in pri tistih, ki niso bili močneje vezani na »sokolsko skupnost«, opažal, da imajo na odnose in sodelovanje z OF drugačne poglede kot sokoli, ki jim je bila »sokolska skupnost še vedno živa in trdna«. Niso bili več za posebne povezave po sokolski liniji in »niti ne samo za izključno delo med Sokoli in nacionalno sredino«. Poleg tega so se po razgovorih med Sokoli in KPS razširile govoriče o razpustu sokolske linije in nepotrebnosti le-te.²¹ Polič mu je pisal, da so predstavniki Sokolov v vodstvu narodnoosvobodilnega gibanja menili, da je delovanje Sokolov v Ljubljani popolnoma pravilno, predvsem kar zadeva njihovo linijsko delovanje. Da pa bi pospešili sodelovanje z OF, so predvideli, da bodo sokolska društva čim tesneje vključili v celotno gibanje in da bi imela rajonska vodstva OF popoln pregled v društveno življenje in s tem na razpolago potrebne ljudi. Pri vztrajanju na linijski usmeritvi niso naleteli pri ljubljanskem partijskem vodstvu na nikakršno razumevanje, predvsem ne pri Miri Tomšič, ki je dobila navodila, naj sicer ne zahteva od sokolov propagiranja za KPS. Vendar pa so morali tudi sokoli razlagati »stvar v smislu Izjave«. ²² Po izkrcaju zaveznikov na Siciliji je Polič naročal ljubljanskim Sokolom, da je predvsem pomembna »popolna enotnost in popolno soglavje v vseh stvareh. Nastopila je doba, ko bo marsikdo hotel zapeljati predvsem našo stvar na stranski tir, češ, sedaj pa ni potrebno več sodelovanje, ker bo itak konec, krenimo svojo pot. Ravno sedaj pa je sodelovanje najbolj potrebno, ker bo z zlomom nastopil čas gradnje in ravno v tem bodo še silna nasprotovanja reakcije; da to premagamo, bo potrebno namreč še večje zlitje kot pa doslej«.

Ko je prišla na osvobojeno ozemlje Lidija Šentjurg, se je Polič z njo pogovarjal predvsem o zgoraj omenjenih vprašanih, skušal ugotoviti, »kje so vzroki težav, ki nastajajo glede odnosov« in ugotovil, da pri Šentjurčevi ni bilo nobenega nasprotovanja sokolom; poudarila je, da deli njeno mišljenje glede sokolov tudi Tomšičeva. Nato se Polič vprašuje:

»Kje je torej hiba? Mislim, da samo v enem dejstvu, ki ga je Joža (Lidija Šentjurg, op. p.) tudi poudarila, da ste bili namreč proti temu, da bi tudi ostali skupinski predstavniki posečali naše društvene sestanke. Soča (Mira Tomšič, op. p.) je to zahtevala

DLRS 7, dok. št. 139, pismo Zorana Poliča Dragu Pustišku, 8. junija 1943.

²⁰ DLRS 7, dok. št. 168, pismo Lidije Šentjurg CK KPS, 15. junija 1943.

DLRS 7, dok., št. 174, pismo Draga Pustiška Zoranu Poliču, 22. junija 1943.

DLRS 7, dok. št. 235, pismo Jelice Vazzaz Zoranu Poliču, 30. junija 1943.

DLRS 7, dok. št. 230, pismo Draga Pustiška Zoranu Poliču, 30. junija 1943

²¹ AINZ, zbirka Z. Poliča, pismo Draga Pustiška Zoranu Poliču, 5. julija 1943.

²² AINZ, zbirka Z. Poliča, pismo Zorana Poliča Dragu Pustišku, 10. julija 1943.

kot dokaz popolne vključitve, vi pa ste se upirali, ker ste smatrali to za poseg v svojo samostojnost. (Jaz bom vse izvajal iz tega, če sem seveda zgrešil, mi sporoči in pokaži pravi vzrok). Če je stanje res takšno in je to vzrok, ste imeli oboji napak. Soča, ker je zahtevo tako postavila, kot da bi šele to bil dokaz iskrenosti in da se v nasprotnem primeru snuje nekaj čisto izven okvira OF, vi pa, ker ste smatrali obisk ene in druge skupine kot poseg v svobodno delo in odločanje. Mislim, da mi boš priznal, da pri zavestnem delovanju in ocenjevanju izgubiš le toliko svobode, kolikor si je sam pripravljeno dati, zato te stvari ne smete tako postavljati. Gotovo se še spomniš, da sem jaz rekel Vlasti (Miri Tomšič, op. p.), naj pridejo tudi na naš sestanek, če se zanimajo. Če torej sedaj čutijo to potrebo in sicer kdorkoli, morate vi to samo pozdraviti. Seveda vam nobeden teh obiskovalcev ne more ničesar diktirati glede vaših notranjih zadev. Kar pa se tiče skupnih zadev, je popolnoma jasno, če je prišel v svojstvu nadrejenega OF organa (torej tistega, kateremu ste sedaj društva podredili glede poslovanja v OF zadevah), da ima polno pravico podajati potrebne direktive in nalagati izvedbo sklepov, ki ste jih vi predhodno sprejeli (mislim poverjeništvu ali okrožjih). Samo tako si jaz predstavljam pravilno funkcioniranje celotnega društva v okviru OF. Priznam sicer, da celoten položaj za tako vključitev društev še ni dozorel (mislim neposredno na rajone) v društvih samih, toda zunanji dogodki silijo, da stvar pospešite. Gre torej zato, da vi kot S. ničesar ne izgubite, da postanete popolni OF (in to celotna društva brez izjeme) in da dosežete popolno skladje v celotnem delovanju. Če boste torej obdržali svoje delo na dosedanji višini, mislim, da se vam ni treba bati nobenega obiska. Odnosi pa morajo biti seveda postavljeni tako, kakor poudarjam gori in je zato vaša naloga, da vsak poizkus kakršnegakoli diktata tako v kali preprečite. Ne vem, ali sem bil v gornjih izvajanjih dovolj jasen, upam pa, da boste sigurno zadeli pravi način. Prosim te pa vsekakor, da mi takoj sporočaš vse težave, ki bi se še rodile. Želel bi, da čimpreje steče stvar v popolnem soglasju.

Poudaril bi pa še eno nevarnost, ki bi vas lahko zapeljala. Nikdar ne smete imeti pred očmi samo ozkega okvirja sedanjega društva in ga nekako ljubosumno čuvati. Ti dobro veš, kako sva govorila o bodoči ureditvi tega dela. In če naj takrat zajame tako širino, morate vi že danes pokazati razumevanje za tak obseg in se res intenzivno udeleževati celotnega dela. Samo tako bodo društva res v okviru celote in ne bodo šla neko svojo pot, kar je danes silno važno.«²³

Na vse to je Repič odgovoril, da je razčiščevanje med KPS in Sokoli v mestu pri nekaterih povzročilo odpor, vendar so zatem vse to zgladili. Tomšičeva je predlagala, da sokoli v mestu ne bi več uporabljali izraza sokolska linija in Repič je odgovoril, da jim to ni nikdar povzročalo kakšnih posebnih problemov. Na enem prvih sestankov s predstavniki KPS so se Sokoli res branili, da bi »hodili rajonski delegati na društvene sestanke, pa ne zaradi tega, ker bi mi to smatrali za poseg v svobodno odločanje, ampak ker smo se bali, da ne bodo smatrali tega za sodelovanje, ampak za kontrolo, kar bi seveda dela ne pospešilo, ampak celo oviralo. Že tekom par dni pa smo te pomisle-

²³ AINZ, zbirka Z. Poliča, pismo Zorana Poliča Dragu Pustišku, 12. julija 1943.

ke zavrgli in bili pripravljene povezati društva na tak način.«²⁴ V šifriranem delu sporočila je Polič obvestil Pustiška, da je pri KPS »jasno, da ne zaupajo; vedo, da niso popolnoma dorasli, ker imajo v Ljubljani samo drugovrstne ljudi in zato hočejo s takimi metodami nadoknaditi ostale pomanjkljivosti in vam na tak način preprečiti kakšna stranpota. Ljudje, ki so v Ljubljani, ne morejo razumeti, kaj mi hočemo in zato boste mogli stvar urediti samo z lastno uvidevnostjo in s svojimi pravilnimi stališči. Uvideti morajo, da mi nimamo nobene lastne poti. Hočemo pa po svoji poti brez pritiska pripeljati ljudi v novo skupnost, v kateri ne bo več delitev po skupinah, ampak res odkrito sodelovanje in to predvsem s partijo.« Glede govorice o razpustu sokolstva pa je menil, da izhajajo »iz mihailovičevske kuhinje« in da noben diletant v KPS ne bi bil sposoben vreči takšne neumnosti na teren. Glede povezovanja sokolskih društev z OF pa se je strinjal z Repičem, da »tvorijo po društvi glavni odbor načelniki, rajonski zastopnik in še eden. Na ta sestanek lahko prihajajo tudi ostali rajonski zastopniki. Tako je društvo popolnoma vezano na rajon«. Podobno organizacijo naj bi izvedli tudi v okrožju.²⁵

V naslednjem pismu je Polič navedel, da so sami komunisti ugotovili, da stališče Mire Tomšič in Leopolda Kreseta ni bilo pravilno, ker »so zahtevali od vas popolno podreitev v tem smislu, da morate popustiti v svojih stvareh odločanja njim. Obveščala je teza, kakor sem jo zagovarjal v predhodnih razgovorih s Partijci, da ste namreč v svojem delu popolnoma samostojni. Partijci pa se morajo smatrati na naših sestankih kot gostje, ki so prišli, da pomagajo k čim boljšemu stiku«. Ko je še nadalje navedel sklepe sestanka izvršnega odbora OF, je grajal tudi Sokole v Ljubljani, da so preveč malenkostni, da se preveč ukvarjajo z Izjavo in da preveč pozabljajo na druge probleme. Avgusta 1943 pa jih je pozival samo k enotnemu delovanju za OF, sodelovanju s partijo in k dejavnostim v mestu v zvezi s kapitulacijo Italije, predvsem predvideno množično mobilizacijo.²⁶

Šentjurčeva se je tudi pritoževala, da so zahteve aktivistov krščanskosocialistične skupine prevelike, take, »kot bi imeli milijone. Sploh so pri teh konkretnih stvareh (denar, intendantca, LP) naravnost nemogoči. Sedaj jim gre res samo še za kontrolo. Samo po sebi pa je razumljivo, da delamo mi«, to je komunisti. V zvezi s SNP pa je menila, da je ta dejavnost »rokodelstvo«, pri katerem imajo »komando« krščanski socialisti, da so partijci kot »koklje in se pustijo komandirati tako daleč, da garajo za njihove, na naše pa pozabljajo«. Zato se je bolj posvetila kontroli SNP.²⁷ Maja 1943 je Franček Majcen, predstavnik krščanskih socialistov v frontnem poverjeništvu lahko poročal, da so Izjavo vsi aktivisti njegove skupine v celoti sprejeli in da so vsi načelni in praktični razlogi proti temu odpadli. Vendar pa je kljub temu »čutil, da so se nekje na dnu srca ohranili pomisleki, ki bodo do konca motili enotnost in iskreno tovarišstvo aktivistov OF«. Menil je, da je to človeško vzeto skoraj nujno in da se jih bo dalo od-

²⁴ AINZ, zbirka Z. Poliča, pismo Draga Pustiška Zoranu Poliču, 21. julija 1943.

²⁵ AINZ, zbirka Z. Poliča, pismo Zorana Poliča Dragu Pustišku, 15. julija 1943.

²⁶ AINZ, zbirka Z. Poliča, pisma Zorana Poliča Dragu Pustišku, 18. julija 1943, ter 2., 4., 28. avgusta 1943.

²⁷ Glej op. 4.

straniti z medsebojnim tovariškim zблиžanjem in v nesebičnem delu za OF.²⁸ Zatem, ko so se po Majcnovi dejavnosti krščanskosocialistični aktivisti sprijaznili z Izjavo, je pri njih nastalo julija 1943 »razburjanje zaradi verjetnega sektašenja naših v arestu proti aretiranim KS v arestu«. Tomšičeva je poročala, da proti Majcnu »vstaja opozicija«, ki jo vodi Stanko Osterc, ki »zbira različne slabe užaljene elemente in ima tudi stik s sredino. Podpirata jo tudi Savo (Toman, op. p.) in Al. (Tomanova, op. p.) iz aresta. Franček bi zaenkrat rad rešil zadevo sam z nami in ne misli pisati ven.«²⁹ Majcen je pisal o Izjavi Janezu Stanovniku, vendar dokaj splošno, češ da je v meščanskem okolju težje z njenim sprejetjem kot zunaj, da so junija 1943 rešili tudi nekatere nesporazume s sokoli in da tisti, ki imajo najtesnejši stik s terenom, najbolj razumejo potrebo po tesnejši spojitvi temeljnih skupin v OE Majcen dodaja: »Res pa je, da smo se sedaj šele načelno sporazumeli in da bomo pri konkretnem delu naleteli še na mnogo, zlasti organizacijskih težav, katerim bomo morali zlasti mi odpomoči.«³⁰ Istega meseca je izvršni odbor OF pisal svojemu poverjeništvu v Ljubljano, naj se vztrajno zavzemajo za enotnost aktivistov OF na temelju Izjave. V nadaljevanju med drugim piše: »Zavedajte se, da OF v sedanjem odločilnem in končnem obdobju nikakor ne bi bila v stanju izbojevati in ohraniti enotnost narodnih množic ter sedanjo linijsko širino, če ne bi bilo izjave in tiste enotnosti v aktivu OF, kakršna lahko nastane in se utrjuje na podlagi izjave.«³¹ Toda dan pred tem, 20. julija 1943, je pisal Vladimir Krivic, da se je v mestu pri krščanskih socialistih pojavila cela skupina, ki je nezadovoljna z Izjavo in da tudi vodilni sokoli naenkrat ne morejo razumeti nobene točke, »kakor da niso sploh ničesar o njej slišali« ter zaključil, da so s sokolsko pomočjo in društvi praktično tam, kjer so bili.³² Verjetno so zadnjič govorili o sprejetju Izjave v Ljubljani na sestanku izvršnega odbora OF 30. avgusta 1943, ko je Franček Majcen ustno poročal o razmerah v Ljubljani. Sprejeli so sklep o »poglobitvi medsebojnih odnosov« in da morajo »s tistimi krščansko-socialističnimi aktivisti, ki še niso na pozicijah Izjave, voditi posebne razgovore.«³³

²⁸ AINZ, zbirka Marijana Breclja, pismo Frančka Majcna, 21. maja 1943.

²⁹ DLRS 7, dok. št. 169, pismo Lidije Šentjurg CK KPS, 15. junija 1943.
AS, a. e. 1776, pismo Lidije Šentjurg CK KPS, 17. junija 1943.

AS, a. e. 1716, pismo Mire Tomšič CK KPS, 17. julija 1943.

³⁰ DLRS 7, dok. št. 197, pismo Frančka Majcna Janezu Stanovniku, 22. junija 1943.

³¹ DLRS 7, dok. št. 208, pismo Mire Tomšič CK KPS, 26. junija 1943.

DLRS 7, dok. št. 163, navodila izvršnega odbora svojemu poverjeništvu v Ljubljani, 14. junija 1943.

³² AS, a. e. 1252, pismo Vladimirja Krivica Borisu Kidriču, 20. julija 1943.

³³ AINZ, f. 432, zapisnik sestanka izvršnega odbora OF, 30. 8. 1943.

Lojz TRŠAN

THE IMPLEMENTATION OF THE DOLOMITE DECLARATION IN LJUBLJANA

S u m m a r y

In Ljubljana, the changes emanating from the adoption of the Dolomite Declaration were observed in the first instance in the organisation of the Liberation Front committees that no longer observed the principle of equal representation of all member groups. A rather important and related fact is the arrest of the leading Christian Socialists in the city following the adoption of the Declaration. The Christian Socialists and liberal political group named the Sokol were convinced that the stronger the member groups, the bigger the might of the Liberation Front as a whole, which was fully in line with the Liberation Front's initial orientations. The Christian Socialists in Ljubljana were also dissatisfied with their party leadership that had not consulted them or the other activists before signing the Declaration. The city's leading officials also believed that Fedor Košir would be appointed member of the Liberation Front Committee, to replace Tone Toman and Stane Kovač that had been arrested. The leadership of the Liberation Front however, sent Franček Majcen to Ljubljana, who became such an ardent advocate of the Dolomite Declaration that the local Christian Socialists no longer resisted its adoption, except for those that had been put into prison. The latter strongly opposed the elimination of the right to their own political organisation, stating that the Communist Party of Slovenia was simply fearing a serious revolutionary opponent, that the CPS had invested a great deal of time and energy into developing its won powerful party structure, while the Christian Socialists themselves had invested their idealism and beliefs into the building of the Liberation Front. Unexpectedly, problems could also be observed among the Sokol. They had not been an opponent of the Communist Party of Slovenia, but resisted the dissolution of their organisation to which they had been emotionally attached and could not allow for it to be »drowned« in the ranks of the Liberation Front. It was at a very late stage, in the summer of 1943, that the Sokol and the Christian Socialists apparently became reconciled with the Declaration, following months of discussions and persuasions. One must not forget the fact that the argument of words was still the dominant means used by the party activists in the city.